

OSMANLI DÖNEMİ EGE ADALARINDA HANE VE VERGİ KAYITLARI*

Dimitris Dimitropoulos**
(Çev. Mehmet Savan)***

Öz

Bu makale, Osmanlı hâkimiyetindeki Ege Adalarındaki ailelerin durumunu gösteren vergi kayıt türlerini incelemektedir. Bu kapsamda Andros [Andre], Mykonos [Mokene], Syros [Sıra], Serifos [Koyunluca] ve Patmos [Batnaz] adalarından elde edilen sayısal veriler vurgulanmakta, seyyahlar ve Katolik rahiplerin anlatılarıyla birlikte döneme ait başka belgeler de ele alınmaktadır. Makale; aile büyüklüğü, aile sayısı, birden fazla ailenin tek bir hane çatısı altında yaşama ihtimali ve hane halkı reisi sayısına dair kayıtlardan elde edilen verilerin güvenilirliğini doğrulamaya çalışmaktadır. Şahsî vergilere (*ispençe* ya da *haraç*) dair kayıtlar, 17. ve 18. yüzyıllarda bu adalarda yaşayan ailelerin çok kalabalık olmadığını göstermektedir. Topluluklar vergileri resmî Osmanlı emirlerine aynen uymak yerine kendi aralarında tekrar tevzi ettiklerinden, kesin veriler elde etmek zordur. Vergi mükelleflerinin mülk devir işlemlerini kaydeden başka bir tür defterden de benzer dolaylı bilgiler elde edilmektedir. Bazı adalarda hane sayıları sürekli bir artış gösterirken, aile paylarının sayısında ise böyle bir artış yaşanmamıştır. Bu vakıanın, gayrimenkullerin mülkiyet durumu, buralarda geçerli olan yatay mülkiyet ve geniş ailelerin bir arada yaşamaması gibi nedenlerle ilişkili olması mümkündür. Başka önemli bir husus da, vergi kayıtlarında geçen dul kadın sayısıdır. Bu yüksek sayı, bu kadınların ailevi durumuyla uyumlu olmayıp, daha ziyade bu toplulukların geçerli vergi uygulamaları ve bu kadınların adalardaki iktisâdî ve sosyal hayata katılımı ile alakalı görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Vergi kayıtları, Ege Adaları, Osmanlı dönemi

1. Giriş

Kaynakların sınırlı oluşu nedeniyle 19. yüzyıl öncesinde Ege Adalarındaki ailelerin büyüklüğünü tespit etmek zordur. 19. yüzyıl öncesinde yapılan nüfus sayımlarından elde edilen bilgiler ve bu coğrafyaya ait nüfus kayıtları, Venediklilerin

* **Makalenin orijinal künyesi:** Dimitris Dimitropoulos, “Family and tax registers in the Aegean Islands during the Ottoman Period”, *The History of the Family*, 9 (2004), ss. 275-286.

** Çağdaş Yunan Araştırmaları Enstitüsü, *Ulusal Yunan Araştırmaları Vakfı*, Atina/Yunanistan, dindim@cie.gr

*** Arş.Gör., *İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü*, İstanbul/Türkiye, mehmetsavan@gmail.com

geride bol miktarda veri bıraktığı Mora ve Yedi Ada [*Cezâyir-i Seb'â*] gibi diğer bölgelere kıyasla burası için güvenilir ve geçerli veriler sunmaktan uzaktır.

Tablo 1: İspançe vergisine tabi mükelleflerin kaydı, Andros (1721)

Vergi mükellefiyeti (ispençe)	Vergi payı	%
0	73 ¹	9.8
1	377	50.7
2	177	23.8
3	87	11.7
4	17	2.3
5	6	0.8
6	4	0.5
7	2	0.3
Toplam	743	100.0

Kaynak: Demetrios Polemis, “About taxations in Andros in 1721” (Yunanca), *Petalon*, 6, 1995, ss. 120-198.

Ciddi eksikliklerine rağmen bu döneme ait diğer kaynakların da incelenmesi şarttır. Öncelikle dönemin bazı seyahatnameleri; çoğu kez tutarsız, yanıltıcı ve kesin hesaplamalarda kullanılması zor olmakla beraber bazı genel bilgiler vermektedir. İkinci olarak misyoner ve papazların Vatikan’a yazdığı raporlar, oldukça ayrıntılı olsa da bölük pörçük bilgiler sunmakta ve adaların nüfusundan genel olarak bahsetmektedir. Dolayısıyla bunların güvenilirliğini doğrulamak neredeyse imkânsızdır. Üçüncü olarak, adalardaki topluluklara ait bazı Osmanlı nüfus sayımları ve vergi kayıtları karşımıza çıkmaktadır. Vergi kayıtları nüfusa yönelik değil malî amaçlarla tutulduğundan bunların niteliği, vergi tahsil sürecinin ihtiyaçlarına uygun şekildedir. Yine de vergi kayıtlarından aileye dair meseleleri çıkarmak mümkündür. Makalede bu meselelerden bir kısmı tespit edilip ele alınacaktır.

2. Tarihsel kaynak olarak vergi kayıtları

Ege Adalarının 17, 18. ve 19. yüzyıllara ait çok çeşitli türde vergi kayıtları korunmuş durumdadır. Bu kayıtlar, yerel cemaat yetkililerince tutulmuştur. Burada esas ilgi konumuz, vergi mükellefi ailelerin hane halkı reisleri ve her bir vergi mükellefiyetine ait orantılı miktarlardır. Bu şekilde her bir topluluk, adadaki ailelerin kaydını tutmak yerine, kayıtlar ve yürürlükteki vergi tevzi sistemi yoluyla ada sâkinleri arasında vergi yükünü paylaşıyordu.² Bu sebeple dolaylı olarak vergi kaynaklarının ortaya koyduğu nüfus büyüklüğü, bizzat bu kayıtları tutmanın mantığından ileri gelen güvenilirlik sorunları ile karşı karşıyadır. Yine de bu kaynaklar istisnâî ve tartışma götürmez bir fayda sağlamaktadır: Bu kayıtlar, belirli bir bölgenin ihtiyaçlarına yönelik olarak bizzat dönemin yerel makamlarınca tutuluyordu. Aynı mantığa – vergi

¹ 28’i dul kadınlardan oluşmaktadır.

² Patmos’taki cemaate dair bir rapor, şu çalışmada mevcuttur: Spyros Asdrachas, “Communities’ tax and restrictive functions during Turkish occupation” (Yunanca), *Oikonomia kai Nootropies (Economy and Mentalities)*, Atina 1988, ss. 131-135.

yükünün paylaşılması – dayalı olmakla birlikte yerel vergi kayıtları, vergilerin tevzii ve isimleri bakımından bölgeden bölgeye farklılık arz etmektedir. Aynı zamanda vergi kayıtları, her bir adadaki yerel makamların ihdas ve takip ettiği geleneksel yerel usullere uyarlanıyordu.

Bu nedenle her bir vergi kaydı, başlı başına bir ilgi konusu olup ayrı ayrı incelenmelidir. Zira cemaat liderleri ve vergi tahakkuk memurlarının tercihlerini anlamak bu yolla mümkün olacaktır. Buna ilâveten, her bir vergi kaydına dair ayrıntılı analizlerle, bu konudaki kasdî veya tesadüfî ihmallerin ortaya konması mümkündür: Böylelikle bunların temelinde yatan mantığı da anlamak kolaylaşacaktır. Osmanlı yönetimi, vergiye tabi nüfusu kaydedip buna göre vergileri hesaplayabilmek için düzenli olarak kayıtlar tutuyordu. Bu kayıtların kaynağını gerçek nüfus sayımlarından mı aldığı, yoksa yerel cemaat liderlerinin Osmanlı yetkililerine verdiği bilgilere mi dayalı olduğu meselesi ise belirsizdir.³

Tablo 2: Haraç vergisine tabi mükelleflerin kaydı, Andros (1721)

Vergi mükellefiyeti (haraç)	Vergi payı	%
0	202	27.8
1	406	54.6
2	107	14.4
3	21	2.8
4	6	0.8
5	1	0.1
Toplam	743	100.0

Kaynak: Polemis, *a.g.e.*, ss. 120-198.

Her hâlükârda önce toplam vergiyi yöre sâkinlerine tevzi eden cemaat yetkilileri, ardından bu verginin tahsilinden mesul oluyordu. Osmanlı hükümeti şahıslara verginin nasıl tahakkuk ettirildiğiyle değil, yalnızca toplam meblağın tahsiliyle ilgileniyor olsa da, haksızlık feryatlarına yol açılabileceği korkusuyla toplumsal gerginliklere ve şiddetli itirazlara meydan vermemeye itina gösteriyordu.

Adaların yerel vergi kayıtlarında, vergi tevziini tespit için bir pay sistemi kullanılıyor ve bu sistemde paylar hane halkı reisine hamledilerek onun adına tahakkuk ettiriliyordu. Bu vergi payları, hanelere dayanan resmî Osmanlı vergi tahakkuk sistemine yerel düzeyde uyarlanıyordu.⁴ Ancak bizim örneğimizde haneler, asıl anlamı olan “aile hayatı”ndan farklı olup bölgedeki gerçek hane sayısını ve aile yapısını kesin olarak yansıtmak zorunda değildi. Hane sayısının ve dolayısıyla

³ Sultanın memurlarının rüşvet aldıklarına dair belgelere yansıyan vakalar nedeniyle, vergi mükelleflerinin gerçek malvarlığı bilinmiyordu. Milos [Değirmenlik] Metropolit, 1670 tarihli nüfus sayımından bahsederken şöyle diyordu: “Arazilerim daha az görünsün diye tabir memurlarını rüşvetle kandırdım. Benden yıllık 10 riyal istediler.” (Benjamin J. Slot, “Catholic churches in Kimolos and surrounding islands” (Yunanca), *Kimoliaka*, 5, 1975, s. 168).

⁴ Hanenin anlamı ve adaların nüfusunun hesaplanmasındaki önemi için, bkz. Spyros Asdrachas, “Insular communities: Tax functions (I)” (Yunanca), *Ta Istorika*, 8, 1988, ss.4-10; ve Maria Todorova, *Balkan family structure and the European pattern: Demographic developments in Ottoman Bulgaria*, Washington DC 1993, American University Press, ss. 105-109.

Osmanlı idaresinin emrettiği üzere buna karşılık gelen vergi meblağının cemaat üzerinde bağımlılığı vardı. Ardından tarh edilmiş olan toplam meblağın içerisinde tevziinden bizzat cemaat sorumlu oluyordu. Osmanlıların tevzi olunan her vergiyeye yönelik resmî hükümlerine, özellikle de bizzat cemaat vergiyeye maktu olarak ödediğinde, her zaman riayet edilmeyebiliyordu.⁵

Dolayısıyla yetişkin nüfusu etkileyen iki tür şahsî vergiyeye – *haraç* ve *ispençe*⁶ – ilgili olarak yerel vergi kayıtlarından bilgi edinmek mümkünse de, o dönemde ailenin büyüklüğü meselesi yine de belirsiz kalmaktadır.

Tablo 3: Mykonos'taki Stima Defteri'ne göre ebeveynlerden evlatlara mülk intikali (17. yüzyıl sonundan 18. yüzyıl başına kadar)⁷

	İnsan sayısı	Oğullar	Kızlar	Damatlar	Toplam	Ebeveyn başına ortalama çocuk sayısı
Evlatlarına mülk intikal ettiren ebeveynler	256 (%100.0)	198	32 ^a	203	433 (veya 420)	1.69 (veya 1.64)
1 çocuğa kadar	138 (%53.9)					
2 çocuğa kadar	74 (%28.9)					
3 çocuğa kadar	33 (%12.9)					
4 çocuğa kadar	8 (%3.1)					
5 çocuğa kadar	2 (%0.8)					
7 çocuğa kadar	1 (%0.4)					

Kaynak: GAK, K.60, MS 131

Örneğin 1721 tarihli Andros adasına ait yerel vergi kaydı *Nota stis spentziēs* [ispençe listesi], yakın dönemde yayımlanmıştır.⁸ Kayıtlardan günümüze kalan sayfalarda 743 şahıs, yanlarında kendilerine ve vergi payına kaydedilmiş diğer

⁵ Santorin adasında veri tevziatına dair ilginç bir vakadan şu eserde bahsedilmektedir: Evangelia Balta, "Le rôle de l'institution communautaire dans la repartition verticale de l'impôt: L'exemple de Santorin au XVIIe siècle", *Problèmes et approches de l'histoire ottomane* içinde, İstanbul 1997, ISIS, ss. 97-109.

⁶ Müslümanların *resm-i çifline* eşdeğer olarak Hıristiyan yetişkin erkekler ve dul eşlerinin de *ispençe* vergisi ödemesi gerekiyordu. Bu vergi nispeten sabitti: Erkekler için 25 akçe, dul eşler için 6 akçe. 1490 yılında Limni adasında haraç ve ispençe vergileri dört sınıfta ele alınıyordu: 25, 20, 15 ve 5 akçe. 1519 yılında İmroz'da [Gökçeada] haraç ve ispençe vergi mükellefiyeti üç sınıfa ayrılmıştır: (1) haraç 40 akçe, ispençe 25 akçe; (2) haraç 36 akçe, ispençe 15 akçe; ve (3) haraç 30 akçe, ispençe 15 akçe; bekârlar içinse haraç 15, ispençe 10 akçe. Bkz. Spyros Asdrachas, *Mechanisms of rural economy during Turkish occupation (15th-16th century)* (Yunanca), Atina 1978, ss. 33 ve 278-279; Dusanka Bojanic-Lucac, "De la nature et de l'origine de l'ispençe", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 68, 1976, ss. 9-30; ve John Alexander, *Toward a history of post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek lands, circa 1500-1600*, Atina 1985, ss. 414-426.

⁷ Bu örneklerden 13'ünde, mülk intikal ettirilen kız evladın evlenip evlenmediği ve kocasının da bu mülkten pay alıp almadığı belli değildir.

⁸ Polemis, *a.g.e.*, ss. 190-198.

kimselere tevzi edilen vergi meblağları ile birlikte sıralanmıştır.⁹ Burada maddeler şu şekildedir: (a) vergi mükellefi ve evladı (ya da evlatları); (b) vergi mükellefi, evladı (ya da evlatları) ve *kepeli* veya *kepelia* (hizmetçiler); (c) vergi mükellefi ile *kepeli* veya *kepeliası*; ve (nadiren) d) vergi mükellefi ile erkek kardeş(ler)i.

Buradaki “evlatlar” tabirinin, vergi mükellefinin hem erkek hem kız evlatlarına mı, yoksa sadece erkek evlatlarına mı işaret ettiği belli değildir. Ayrıca vergi mükellefine her şahsî vergi türü için tahakkuk ettirilen meblağlar ya da maddî durumuna – haracın hesaplanmasında belirleyici bir faktör – bağlı olan nisbet ve derece, mükellefin adının yanında yazılı değildir.¹⁰ Bunlar yerine vergi mükellefinin adının yanına vergi birimlerinin sayısı, *ispençe* ve *kefaloharatza* (kelle vergisi) şeklinde kaydedilmiştir.

İki tür şahsî vergiye ait malî birimlerin dağılımı, Tablo 1 ve 2’de gösterilmektedir. Bu tablolarda malî birimlerin dağılımı, yetişkin aile fertlerine yönelik değilse de ilk bakışta en azından genel bir resim ortaya koymakta ve bu resimde en azından çocuklar ya da *kepelia* dâhil edildiğinde her vergi mükellefinin payına düşen malî birimlerin birden fazla olup olmadığına dayanarak bir vergi payı için kaydedilen şahıslar görülebilmektedir.

Gerçekte—*ispençe* ister *kefaloharatza* olsun—malî birimlerle şahıslar arasında mutlak bir denklik yoktur; zira cemaatin devreye girdiği ve sadece kişi sayısı ile sınırlı olmayan kararlara dayanarak her iki vergiye ait malî birimleri yeniden tevzi ettiği görülmektedir. Yukarıdaki örnekte, her vergi mükellefine tahakkuk ettirilen *ispençe* veya *kefaloharatza* malî birimleri, mükellefin payına dâhil edilen çocuklar ya da *kepelia* ile örtüşmüyordu. Örneklerin % 64.7’sinde vergi birimlerinde sapma görülmektedir. İlginç bir nokta da, Tablo 1 ve 2’de gösterilen vergi payları ve dolayısıyla bunların kapsadığı ailelerin sayısı az olmakla birlikte ilgili aile fertlerinin tam sayısının bilinmemesidir.

⁹ Polemis, toplamda 756 ismin kayıtlı olduğunu öne sürmektedir (bkz. Demetrios Polemis, “About taxations in Andros in 1721” (Yunanca), *Petalon*, 6, 1995, s.94). Ancak vergi mükelleflerinin isimlerinin yanında bu rakam 757’ye çıkmaktadır (s. 188). Haraç sayısına göre vergi tevziyatıyla birlikte bu rakam 743’e inmiş olup bunlardan 13’ü, yaşadıkları doğrulanmış olmasına rağmen kayıtlara dâhil edilmemiştir. Bunların ne tam adları ne de ödedikleri vergi meblağları günümüze gelmemiştir (s. 97 ve 177).

¹⁰ Osmanlılara ait bir emirde, üç haraç vergisi sınıfından bahsedilmektedir. Meblağlar dönemlere göre farklılık gösterse de her sınıf bir öncekinin iki katı vergi ödüyordu. Kadınlar, 14 yaşından küçük çocuklar, kamu görevinde çalışan rahipler, fakirler, zihinsel engelliler ve özürlüler vergiden muaftı (bkz. Hamilton Gibb, & Harold Bowen, *Islamic Society and the West*, C. I, 2. Kısım, Oxford 1967, Oxford University Press, ss. 251-256; Mora için ise bkz. Anastasia Kirkiniki-Koutoula, *The Ottoman administration in Greece: The Peloponnese case (1715-1821)* (Yunanca), Atina 1996, ss. 34-39). Zamanla cizye teriminin yerini alan haraç, kelle vergisi olarak kabul ediliyordu (Gibb & Bowen, *a.g.e.*, s. 252). Patmos’taki kayıtlara göre bu vergi oranı için bkz. Spyros Asdrachas, “Insular communities: Tax functions (I)” (Yunanca), *Ta Istorika*, 8, 1988, ss. 26-27.

Tablo 4: Syros nüfusuna dair hesaplamalar (17. yüzyılın ikinci yarısı)

Yıl	Katolikler	Ortodokslar (bireyler)	Toplam	Katolik aileler	Ortodoks aileler	Kaynak
1650			2000			Polla
1652	2000	174	2174	448	47	Bernando
1667	4000 +	100	4100 +			Sebastiani
1675	3000					Ricaut
1678	2049	157	2206		44	Venier

Kaynaklar: Spyros Asdrachas, “Insular communities: Tax functions (I)” (Yunanca), *Ta Istorika*, 8, 1988, ss. 6-7; Georg Hofmann, “Vescovadi cattolici della Grecia, C. III (Syros)”, *Orientalia Christiana Analecta*, 112, Roma 1937, ss. 59-60, 78, 87-88; Paul Ricaut, *The present state of the Greek and Armenian churches*, Londra 1679, s. 66; Benjamin J. Slot, *Archipelagus Turbatas: Les Cyclades entre le colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, Belçika 1982, s. 290.

Yine başka tür bir kayda dayanan hesaplamalardan, her ne kadar dolaylı olup kesin olmasa da ailelerin büyüklüğüne dair kanıtlar elde etmek mümkündür. Bu tür kayıtlar 17. yüzyılın sonunda Mykonos’ta bulunurken, Serifos’ta da *onomatoloi* (sâkinlerin listesi) adında 18. yüzyıldan kalma aynı türde bir kayıt mevcuttur.¹¹ Mykonos’ta bulunan kayıt türünün örneklerinden biri de Stima Defteri’dir (GAK, K.60, sırasıyla Dosya 7 ve 1). Bu defterde, ada sâkinlerinden olup gayrimenkul ve arazilerinden vergi alınan 802 kişinin adları yer almaktadır.

Aynı zamanda her vergi mükellefinin ödemek zorunda olduğu meblağlar ile birlikte bu kaydın yürürlükte olduğu 15-20 yıllık dönemde bu şahısların emlâkinde meydana gelen değişiklikler de bu defterde gösterilmektedir. Ayrıca çocuklara bırakılan emlâk de sonraki defterlere işlenmiştir. Tablo 3’te ebeveynlerden evlatlara intikal eden emlâkin sayısı izlenmeye çalışılmaktadır.

Bu rakamsal verilerin istatistikî değeri sınırlıdır. Defterin yürürlükte olduğu dönemin oldukça uzun olmasına ve yetişkin çocukların – özellikle evli olanlar – da kaydedilmesine rağmen, çok düşük olan rakamlar pek fazla bir şey ifade etmemektedir, zira muhtemelen bazı çocuklar rakamlara dâhil edilmemiştir. Tüm bunlara rağmen defter incelendikten sonra şu tespitlerde bulunmak mümkündür:

(a) Erkek ve kız evlatların sayısının birbirine neredeyse eşit oluşu, emlâkin ebeveynlerden evlatlara cinsiyetten bağımsız olarak intikal ettiğini göstermektedir. Mykonos’ta bulunan evlilik akdi ve vasiyet gibi diğer kanıtlar da benzer bilgiler sunmaktadır.¹² Defterde damatlara yapılan atıflar mülkiyetin

¹¹ Bkz. Mykonos kayıtları, Genika Archeia tou Kratous: Yunanistan Genel Devlet Arşivleri (buradan itibaren kısaca GAK olarak anılmaktadır), Mykonos Arşiv Koleksiyonu (K.60), 1717 tarihli el yazması (MS) 133 ve MS 113. Serifos hakkında bkz. Eftychia Liata, E. *Serifos during Turkish occupation (17th-19th century)* (Yunanca), Atina 1987, s. 19.

¹² Mykonos’ta 17. yüzyıla ait evlilik akitle ve vasiyetler GAK, K.60, sırasıyla Dosya 7 ve 1’de bulunabilir.

mutlaka onlara intikal ettiği anlamına gelmemektedir: Damatlar sadece ilgili vergi paylarına dâhil edilmişlerdir.

(b) Bu vergi kaydında Mykonos'taki ailelerin çocuk sayısı az olup çoğunun tek bir çocuğu vardı. Aile başına düşen ortalama çocuk sayısına ilişkin verileri elde etmek kolay olmasa da, döneme ait vasiyetler de kontrol edilmiş olup ulaşılan rakamlar, Tablo 3'te sunulanlara benzer çıkmıştır. Yaklaşık aynı dönemlerde Venediklilerin Mora'da yaptığı nüfus sayımında da benzer bir aile büyüklüğü görülmesi de ilginç bir husustur.¹³

Tablo 5: Serifos nüfusuna dair hesaplamalar (18. yüzyıl)

Yıl	Justinani	Portier	Vergi kaydı	Krienen	Vergi kaydı	Vergi kaydı	Neoteriki Geographia
1700–	800	800					
1701							
1754			784				
1771				1000			
1781					962		
1790						1119	
1791							1000

Kaynak: Eftychia Liata, *Serifos during Turkish occupation (17th-19th century)* (Yunanca), Atina 1987, ss. 33-36.

Hanelerin sayısı nüfus sayımı için değil vergi amacıyla tutuluyor olsa da, dört araştırmacının bu veriler yoluyla adalardan bir kısmının nüfusuna dair detaylı bilgiler sunduğu; adalar bölgesine dair iki çalışmada da buna dair örnekler verildiği görülmektedir.

Bu örneklerden ilki Syros adasına aittir.¹⁴ Türklerin yaptığı 1670 tarihli nüfus sayımına göre Syros'ta 487 haneye vergi mükellefiyeti getirilmiştir. Bu rakam 4

¹³ 1700 tarihli nüfus sayımına göre Mora'daki 26 bölgenin ortalama aile büyüklüğü 3.5 ilâ 4.8 arasında değişmektedir ve ortalama çocuk sayısı 4.04'tür (Vasilis Panagiotopoulos, "Size and structure of the family in Peloponnese circa 1700" (Yunanca), *Ta Istorika*, 1, 1983, ss. 6-8; Vasilis Panagiotopoulos, *Population and settlements of Peloponnese 13th-18th century* (Yunanca), C. Agriantoni (çev.), yeniden baskı: Atina 1987, ss. 203-204). Yunanistan'ın başka bölgeleriyle ilgili araştırmalarda da benzer ortalama rakamlar elde edilmiştir (Kostas Komis, *Population settlements in Mani, 15th-19th century* (Yunanca), Yanya 1995, ss. 60-61 ve 131-133; Kostas Komis, "Demographic features of Preveza (18th century)" (Yunanca), *Mnimon*, 19, 1997, s.152; Spyros Karavas, "Lesvos in 19th century: Demographic observations", *Concise history of Lesvos and its topography* içinde (Yunanca), S. G. T[axis] (ed.), yeniden baskı: Midilli, 1996, ss. xiv-xvi). Seyahatnamelerde ortaya atılan 5 hatta 5'ten daha yüksek ortalama aile büyüklüğü ise hatalı görünmektedir, zira bunlar nüfus sayımlarından elde edilen bilgilerle doğrulanmamıştır (Dimitris Anogiatis, "Travelers' demographic evidence about Greece (1800-1821)" (Yunanca), *Mnimon*, 10, 1985, ss. 6-7 ve 16). Ortalama aile büyüklüğüyle ilgili yüksek rakamlar, Stoianovich'te (Traian Stoianovich, "Family and household in the western Balkans, 1500-1870", *Between East and West*, C. 2 içinde, New York 1992, ss. 133-146) ve 19. yüzyılda Balkanlar ve Bulgaristan'a dair çalışmalarda (Todorova, a.g.e., ss. 117-124) verilmektedir.

¹⁴ Spyros Asdrachas, "Insular communities: Tax functions (I)" (Yunanca), *Ta Istorika*, 8, 1988, ss. 6-7.

katsayısı ile çarpıldığında toplamda 1948 sâkin elde edilmektedir.¹⁵ Katolik ziyaretçilerin raporları ve Ricaut'nun hesaplaması, Tablo 4'te sunulmaktadır.

Ortodokslara kıyasla Katolik nüfusunun artışını göstermeye çalışan Sebastiani'nin hesaplaması hatalı görünmektedir. “Le anime latine sono piu di 4000, le greche 100,” (“Latinlerin sayısı 4000'den fazladır, Rumlar ise 100'dür”) şeklinde yazan Sebastiani'nin bu iddiası herhangi bir ayrıntılı veri analizine dayalı olmayıp oldukça belirsizdir. Venier ve Bernardo ise ada sâkinleri hakkında çok daha detaylı bilgi (erkek, kadın, çocuk, papaz ve keşiş sayıları) vermektedir. İki rapor arasında 26 senelik bir fark olsa bile, biri diğerinden kopyalanmış olsaydı aralarında benzerlik olurdu.

Yine ikinci örnek olan Serifos'ta, vergi payları 4 ile çarpılınca adanın nüfusu elde edilmekte ve bu rakam, diğer kaynaklardan derlenen verilerle uyumlu görünmektedir.

İlgili veriler Tablo 5'te sunulmaktadır. Burada zikredilen rakamlar nüfus artışını kesin olarak göstermemektedir ve istatistikî değeri haiz değildir: Zira 1754 ve 1790 tarihli vergi kayıtları arasında geçen 36 yıllık dönemde % 43'lük bir artış yaşanması imkân dâhilinde görünmemektedir.¹⁶

Buna ilaveten Osmanlı döneminde hazırlanan vergi kayıtları, Ege Adalarında ailenin durumuyla yakından ilişkili başka meseleler hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Makalede ele alınacak bu meselelerden ikisi, (a) arazi kayıtlarında geçen hane sayısı ve (b) vergi kayıtlarında geçen dul sayısıdır.

Tablo 6: Vergi payları ve mesken sayısı, Mykonos (17-18. yüzyıllar)

Yıl	Vergi payları	Endeks	Meskenler	Endeks	Meskenler / Vergi payı
Yakl. 1680	537	100	996	100	1.85
17. yy. sonu- 18. yy başı	636	118	1169	117	1.84
1754	913	170	1584	159	1.73
1793	864	161	1553	156	1.80

Kaynak: Dimitris Dimitropoulos, *Mykonos in the 17th century. Land property relations and economic translations* (Yunanca), Atina 1997, s. 375; Sevasti Lazari, *Économies et sociétés des îles de la mer Egée pendant l'occupation ottomane. Le cas de Mykonos*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université de Paris, 1989, s. 36 ve 139-140.

3. Hane kayıtları

Mufassal vergi ve emlak defterlerine ek olarak, bazı adaların vergi kayıtlarında da mesken olarak kullanılan binalardan doğrudan doğruya bahsedilmektedir. Her ne

¹⁵ Benjamin J. Slot, *Archipelagus Turbatus: Les Cyclades entre la colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*. Belçika 1982, ss. 290, 306.

¹⁶ Neoteriki Geographia'da verilen rakam, ihmal edilebilir niteliktedir (Ekaterini Koumariou, “Introduction”, D. Filippidis, & G. Konstantas (ed.), *Neoteriki Geographia* (Yunanca) içinde (ss. 9-79), yeniden baskı, Atina 1988, ss. 38-44).

kadar Patmos gibi adaların vergi kayıtlarında meskenlerden bahsedilmese de,¹⁷ diğer adalarda hem meskenlere hem de karşılık gelen vergilerine dair ayrıntılı kayıtlar mevcuttur.

Mykonos ve Serifos adalarının vergi kayıtlarına dayalı hesaplamalar neticesinde Tablo 6 ve 7’de sunulan rakamsal veriler elde edilmiştir. Meskenlerin vergi kayıtlarındaki önemli bir sorun, cemaatlerin bunları malî yükümlülükler için düzenlemiş olmasıydı. Dolayısıyla buradaki esas amacın, verginin mülk türüne göre tahakkuku değil, her bir mülk sahibine orantılı olarak tevzii olduğu görülmektedir. Bazı kayıtlarda meskenlere yalnızca ev denilmekte, bazılarında ise *anogi* (birinci kat / *fevkanî*), *katogi* (zemin kat / *tabtanî*) ve *anogokatogo* (birinci ve zemin kat / *tabtanî ve fevkanî*) gibi daha ayrıntılı olarak tanımlanmaktadır.

Birçok örnekte mesken sınıfları arasında ayırım imkânsız görünmekle birlikte bu çalışmada bilinen tüm kategoriler (daimî ikametgâh olarak nitelendirilmeyen çiftlik evleri hariç) bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Tablo 6 ve 7’deki rakamlar meskenlerin sayısını kesin olarak vermemekle beraber, yine de genel bir fikir sunmaktadır. Bu çerçevede iki husus vurgulanmalıdır:

(a) Kayıt altına alınan meskenlerin sayısındaki artış, kayıtlardaki vergi paylarıyla ve büyük oranda da adaların nüfusundaki artışlarla tutarlı görünmektedir. Yalnızca 1793 tarihli Mykonos vergi kaydında bu iki değişken, aynı anda düşüş göstermiştir. Yerel kayıtlardaki vergi paylarının nüfus verileriyle aynı oranda değiştiği varsayılırsa, 18. yüzyılda adalarda yeni yapılaşan alanların, muhtemelen demografik artışla ilişkili olarak, bu dönemde ortaya çıktığını öne sürmek mümkündür.

(b) Her iki ada için vergi payı başına mesken sayısı, 1.73 ilâ 1.99 arasında değişmektedir. Bu sapma nispeten düşük ve sabit de olsa oran, vergi payı başına iki mesken olarak görünmektedir. Ancak bu orana dair makul bir açıklama getirmek de oldukça zordur. Öncelikle bu durum bir ada bölgesinde geçerli olup *anogi* ve *katogi*’nin hem fizikî olarak hem de farklı mülkler arasında zilyetlik bakımından birbirinden ayrılmasına imkân sağlayan mülkiyet durumuyla ve Ege’deki mesken türüyle ilgilidir.¹⁸ İkinci olarak bu durum, evlatların ailelerinin aynı vergi payına kaydedildiği için arazi kaydındaki vergi paylarının ailelerle uyumlu olmadığını gösterebilir. Son olarak bu oran, aynı

¹⁷ 1659 tarihli Patmos arazi kaydı, Agios İoannis Theologos Manastırı Arşivi, Çağdaş Yunan Araştırmaları Enstitüsü, Ulusal Yunan Araştırmaları Vakfı (buradan itibaren kısaca INR/NHRF olarak anılmaktadır), mikrofilm no.1963/125-127 (Panagiotopoulos’un tasnifine göre; Vasilis Panagiotopoulos, “Archive of St. John Theologian Monastery in Patmos (classification and pictures)” (Yunanca), *O. Eranistis*, 3, 1965, s. 154).

¹⁸ Yerel makamların ve komisyonların 1828, 1829 ve 1830’da hükümete yazdığı raporlardan elde edilen istatistikleri içeren Ege Adaları tablosu, oldukça ilgi çekicidir. Tabloya göre Santorin, Anafi, Kasos ve Skiathos gibi adalardaki hanelerin sayısı aile sayısından fazlaydı. Hanelerin daha küçük olduğu Astypalea, Karpatho, Skopelos, Alonnisos ve Skyros adalarında ise tam tersi durum geçerliydi. Bütün bu adalarda (Alonnisos hariç) bu oran 1’e yakındı (Kostas Kostis (ed.), *Ioannis Kapodistria’s archive* (Yunanca), C. 8, Kerkyra 1987, ss. 304-305).

çatı altında birden fazla ailenin ve geniş ailelerin yaşamadığını ortaya koymaktadır.¹⁹

Tablo 7: Vergi payları ve mesken sayıları, Serifos (18.yüzyıl)

Yıl	Vergi payları	Endeks	Meskenler	Endeks	Meskenler / Vergi payı
1754	194	100	336	100	1.73
1781	238	123	445	132	1.87
1790	277	143	551	164	1.99

Kaynak: Liata, *a.g.e.*, s. 36.

4. Dullar

Vergi kayıtlarına dair analizlerin ortaya koyduğu ikinci bir mesele ise, vergiden sorumlu hane reisi olarak kaydedilen dulların sayısı ile ilgilidir. Yine vergi amaçlarıyla yapılan 1670 tarihli Osmanlı nüfus sayımına dair çalışmasında Slot (1985), *bîve* (dul) olarak kaydedilen kadın sayısının ciddi oranda olduğunu öne sürmektedir. Birçok bölgede *bîveler* toplam nüfusun %5'ini teşkil etmekle birlikte bu oran Paroikia [Paros], Paros Naousa ve Khora Naxos [Nakşa] gibi liman şehirlerinde daha da yüksekti. Örneğin Milos [Değirmenlik] hisarında *bîveler* nüfusun %50'sini, hisar dışı (*kbhora*) Milos'ta ise %20'sini oluşturuyordu (Slot,1985, ss. 158-159).

*Bîveler*in bu ciddi oranından seyahatnamelerde de bahsedilmekte olup bazı durumlarda bunların oranı 1:4 idi.²⁰ Bu oran, ada halklarının gerçek demografik durumunu yansıtmayabilirse de *bîveler*in yaygınlığının nedenleri başka yerde aranmalıdır.

Tablo 8: “Dulların” haraç vergisi kayıtlarındaki durumu, Patmos, 17. yüzyıl

Yıl	Toplam	Mesken sahipleri	Papazlar	“Giovades”	Bekârlar	Dullar	“Dulların” toplam nüfusa oranı (%)	“Dul” kategorisine dâhil edilen erkekler
1677	373	214	23	5	52	79	21.1	11
1681	345	201	15	7	51	71	20.5	12
1689	344	180	13	11	45	95	27.6	11

Kaynak: Agios İoannis Theologos Manastırı Arşivi, mikrofilm no. 1962/46-47, 1962/53-54, 1962/76-77.

¹⁹ Ev türleri, aile büyüklüğüne uyarlanmış durumdadır (Vasilis Panagiotopoulos, “Size and structure of the family in Peloponnese circa 1700” (Yunanca), *Ta Istorika*, 1, 1983, s.18).

²⁰ Mykonos'a dair 17. yüzyılda bildirilen oran, Spon, Piacenza ve Dapper'in çalışmalarında yeniden ortaya konmuştur (Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie de Grèce, et du Levant fait aux années 1675-1676*, C. 1, Lahey 1724, s.114; Francesco Piacenza, *L'Egeo redivivo: o'sia Chorographia dell'archipelago*, Modova 1688, s. 331; Olfert Dapper, *Description exacte des isles de l'Archipel*, Amsterdam 1703, s. 354). On sekizinci yüzyıl seyahatnameleri de aynı sonuçlara ulaşmaktadır (Pitton de Tournefort, *Relation d'un voyage fait au Levant par ordre du Roi*, C. 1, Amsterdam 1718, s. 108; John Montagu of Sandwich, *A voyage performed by the late Earle of Sandwich round the Mediterranean in the years 1738 and 1739, written by himself*, Londra 1799, s. 99; Pasch di Krienen, *Breve descrizione dell'Arcipelago*, Livorno 1773, ss. 85-86).

Adaların birçoğunda geçerli mülkiyet durumuna göre kadınlar, annesiz babalarından kalan ya da çeyiz (*draboma*) olarak devralınan mülklere sahip olmanın yanında, bekâr olmaları ya da dul kalmaları halinde bu mülklerin idarecisi oluyorlardı. Dolayısıyla herhangi bir mülk satış işlemine bizzat iştirak ediyorlar; ve şartlar eşitsiz ve adaletsiz olsa da mülk devir işlemlerine ve mülkleriyle ilgili her türlü ticarî işleme alıcı ya da satıcı olarak katılıyorlardı.²¹ Sâkinlere ait gayrimenkullerin kayıt altına alındığı vergi kayıtlarında evli kadınların varlıkları kocalarının vergi paylarına dâhil ediliyor; buna karşılık bekâr ya da dul kadınlar ise kendi mülklerine tahakkuk ettirilen vergi payını ödüyordu.

Mykonos'ta bulunan iki arazi kaydına – 1680 tarihli ve 17-18. yüzyıllara ait – sırasıyla 40 ve 46 kadın konu olmuştu (GAK, K. 60, MS 134 ve 132; Dimitropoulos, *a.g.e.*, ss. 109-116). Bu kadınlar, toplamda kayıt altına alınan şahıs sayısının %7'sine tekabül etmektedir. Vergi kayıtlarında ise kadınların medenî veya ailevî haline dair herhangi bir bahis geçmemektedir. Mykonos adli kayıtlarındaki toplam kadın sayısını dul olarak kaydedilenlerle kıyaslamış olsak da, bunlardan ikincisinin vergi kayıtlarında görülmediği vurgulanmalıdır.

Şahsî vergilerin (*spetza* ya da kelle vergisi) kayıt altına alındığı belgelerde, ada topluluklarının dulları diğer kadınlarla aynı vergi sınıfına dâhil etmiş ya da bunları ayrı saymış olması mümkündür. Osmanlı vergi kayıtlarında dullar, vergi indiriminden faydalanan ayrı bir kategori (*bive*) teşkil ediyordu.²² Andros'a ait 1721 tarihli kayıta 73 kadın, *spetza* vergisinden muaf dullar sınıfına dâhil edilirken, gerçekte bu 73 kadından ancak 28'i (%38) dul kalmıştı. Patmos'ta bulunan 17. yüzyıla ait kayıt ise bu anlamda büyük öneme sahiptir. Bu belgede şu vergi mükellefi sınıflar gösterilmektedir: hane sahipleri, papazlar, *giovades*, bekârlar ve dullar. Bunların her birinin yanına tahsil edilen vergi yazılmıştır. Patmos'ta kayıt altına alınan dul sayısı oldukça yüksek olup kayıtlı kadınların %20 ilâ 30'una denk geliyordu.²³ Bir kimsenin “dul” adlı vergi kategorisine dâhil edilmesi, yöre halkının kararlarına bağlı olup tamamen ailevî durumla ilişkili değildi.

²¹ Tapu hüccetleriyle ilgili olarak, bkz. Xenophon Antoniadis, “The ownership status and purchase and sale of real estates in Turkish-occupied Skyros” (Yunanca), *Epetiris Kentrou Erewnis Istorias Ellinikou Dikaion*, 29-30, 1982–1983, s. 69; Maria Spiliotopoulou, “In Santorin in the 17th and 18th centuries: Purchase and sale of real estates” (Yunanca), *Ta Istorika*, 17, 1992, s. 265; Aglaia Kasdagli, “Social identity of sex and everyday reality: The example of post-Byzantine Naxos”, J. Yiannias (ed.), *The Byzantine tradition after the fall of Constantinople* içinde (Yunanca), Atina 1994, ss. 115-116; ve Dimitropoulos, *a.g.e.*, ss. 109-116.

²² Dullara tarh edilen vergiler, çeşitli kanunnâmelerde farklı oranlarda zikredilmektedir (Alexander, *a.g.e.*, ss. 414-418).

²³ Evdokia Olympitou, *The organization of built-up areas in Patmos (16th–19th century)* (Yunanca), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atina Üniversitesi 1997, ss. 40-51.

Tablo 9: “Dul” kategorisindeki kadınların isimlerinin zikrediliş tarzı, *kefaloharatzo* vergi kaydı, Patmos (1689)

İsimlerin zikrediliş tarzı	Vakalar
Vaftiz adı + erkeğin genitif halinde vaftiz adı, örn. Kostas'ın Erini'si	13
Vaftiz adı, eşi + erkeğin genitif halinde vaftiz adı, Kali Trantafilou gyni [Trantafilou'nun eşi Kali]	1
Vaftiz adı + erkeğin genitif halinde adı, örn. Erini Kalogera [Kalogera'nın Erini'si]	29
Vaftiz adı + erkeğin genitif halinde adı-soyadı, örn. Maria Nikola Pagali [Nikola Pagali'nin Maria'sı]	6
Vaftiz adı + erkeğin genitif halinde mesleği, Erini Tou Giatrou [Doktorun Erini'si]	1
Vaftiz adı, kızı + erkeğin genitif halinde soyadı, örn. Erini Dereki Kori [Dereki'nin kızı Erini]	2
Vaftiz adı + genitif halinde 2 erkek vaftiz adı, Erini Michali Thodorou [Michali'nin Thodoro'sunun Erini'si]	1
Vaftiz adı, dul + erkeğin soyadı, Kalogera'nın dulu Erino	1
Vaftiz adı yok, dul + erkeğin soyadı, Dul Magipa	1
Vaftiz adı yok, eşi + erkeğin soyadı, Kalothetou eşi	1
Vaftiz adı yok, eşi + erkeğin adı, Papadia kyr Nikola	1
Vaftiz adı yok, yetim + erkeğin adı, Arphani Michalopou[lou]	1
Vaftiz adı yok, kızı + erkeğin adı, örn. Monovasioti kızı	3
Erkek vaftiz adından türeyen kadın adı, örn. Kera Fotena	4
Vaftiz adı + kadın adı, örn. Kiourana Karteloudena	5
Vaftiz adı, örn. Asimina	4
Kadın adı, örn. Kontoglona	3
Vaftiz adı + memleketinden gelen lakabı (dişil), Moskou Pargiani	1
Vaftiz adı + dişil lakap, örn. Erini Smaragdas	5
Vaftiz adı yok (torun) + dişil lakap (genitif hali), Tis Palias Antigonis	1
Toplam	84

Kaynak: Agios İoannis Theologos Manastırı Arşivi, mikrofilm no. 1962/76-77.

Patmos'a ait 1677, 1681 ve 1689 tarihli üç haraç defteri incelenerek bu konuda bilgi edinmek mümkündür.²⁴ Buradaki dört vergi mükellefi sınıfı Tablo 8'de sunulmaktadır: Şaşırtıcı bir şekilde bu üç kayıta da “dul” kategorisinde çoğu keşiş ve papaz olmak üzere önemli sayıda erkek bulunmaktadır. Muhtemelen bu erkeklerden, dullar gibi daha düşük vergi ödemeleri istenmiş olmalıdır. Daha da şaşırtıcı olan şey, hayatını kaybetmiş olup hâlâ aynı “dul” kategorisinde yer alanların sayısıdır.

²⁴ Agios İoannis Theologos Manastırı Arşivi, INR/NHRF'deki 1962/46-47, 1962/53-54 ve 1962/76-77 numaralı mikrofilmler; Panagiotopoulos'un tasnifi (Vasilis Panagiotopoulos, “Archive of St. John Theologian Monastery in Patmos (classification and pictures)” (Yunanca), *O. Eranistis*, 3, 1965, s. 154).

Bilgilerimizin sınırlı oluşu nedeniyle “dul” kategorisi belirsizliğini korumaktadır. Yine de bulgular, bu kategorinin erkekleri de içerdiği iddiamızı destekler niteliktedir. Agios Ioannis Theologos Manastırı Arşivi kayıtlarına göre, bu kayıtlar oluşturulurken hayatta olan bu erkeklerden bazıları, kayıtlar tamamlanmadan ölmüştür.²⁵

Kayıtlara dul olarak geçen kadınların ailevi durumunu ise eldeki verilerden anlamak mümkün görünmemektedir. Bu kimselerin gerçek adlarını inceleyerek ailevi durumlarını tespit etme girişimimiz ise başarısız olmuştur. Tablo 9, “dul” kategorisine dâhil edilen 84 kadının isimlerinin zikrediliş tarzını listelemektedir. Bu kadınlardan yalnızca ikisi dul olarak sınıflandırılmış, birinin ise (Papaz Nikolaos’un karısı) adının kaydediliş tarzından dul kaldığı varsayılmıştır. Listelenen vakaların kalanında ise kadınların isimleri çok çeşitli şekillerde zikredilmiş olup, en sık olarak da kadının adıyla birlikte bir erkeğin (babası ya da eşi olduğu zikredilmeksizin) adı ya da soyadı anılmıştır.

Ancak örneklerden bazıları ise kadın adlarına dayalıdır (84 kişiden 19’u).²⁶ Muhtemelen yerel halk, ailelerinin reisi olan kadınları da (dullar, anne-babası ölmüş bekâr kadınlar, gayrimeşru çocuk anneleri ve terk edilmiş eşler gibi) “dul” kategorisine dâhil etmiştir.

5. Sonuçlar

Osmanlı döneminde Ege Adalarında ailelerin yapısı ve büyüklüğüne dair vergi kayıtlarından elde edilen verilerin yetersizliğine rağmen, genel olarak döneme ilişkin olarak değerli bilgiler edinmek mümkün olup bunların ileride daha detaylı çalışılmasına ihtiyaç vardır. Verilerin beraberinde getirdiği zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı döneminde oluşturulan vergi kayıtlarından elde edilen verilere yönelik daha detaylı ve kapsamlı analizler, bu konunun daha da açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olacaktır.

Teşekkür

Bu makale Yunanistan ve Avusturya tarafından 4-5 Temmuz 1997 tarihlerinde ortaklaşa düzenlenen “Recent Studies about the Structure and Composition of the Family” [Ailenin Yapısı ve Oluşumuna Dair Yakın Dönemdeki Çalışmalar] adlı konferansta sunulan bir makalenin özetidir. Çağdaş Yunan Araştırmaları Enstitüsü ve Atina Üniversitesi’nin sponsorluğundaki konferans, Ermoupolis Seminerlerinin bir parçası olarak Vasilis Panagiotopoulos ile Olga Katsiardi tarafından organize edilmiştir. Makale bildirisi Yunanca olarak *Ta Istorika* (1997) dergisinde, C. 27, ss.

²⁵ Manastırın arşivlerine göre Patmos vergi kayıtlarına (1677, 1681, 1689) “dul” olarak geçen Neofitos Lias, Germanos Kanakis ve İakovos Sifantos adlı papazlar, sırasıyla 1 Ağustos 1698, 28 Eylül 1706 ve 27 Ekim 1719 tarihlerinde ölmüştür (Chrysostomos Florentis, *Vravion of St. John Theologos Monastery of Patmos* (Yunanca), Atina 1980, ss. 43, 46 ve 50).

²⁶ Patmos’taki aile adı türleriyle ilgili olarak, bkz. Spyros Asdrachas, “Christian and family names in an island’s society: Patmos (11th-12th century)”, *Oikonomia kai Nootropies (Economy and Mentalities)* (Yunanca), Atina 1988, ss. 211-234.

335-352'de yayımlanmıştır. Makalenin tercümesine yardım eden V. Varsami'ye teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

- Alexander, John, *Toward a history of post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek lands, circa 1500-1600*, Atina 1985.
- Anogiatis, Dimitris, "Travelers' demographic evidence about Greece (1800–1821)" (Yunanca), *Mnimon*, 10, 1985, ss. 1-16.
- Antoniadis, Xenophon, "The ownership status and purchase and sale of real estates in Turkish-occupied Skyros" (Yunanca), *Epetiris Kentrou Erewnis Istorias Ellinikou Dikaion*, 29-30, 1982-1983, ss. 61-122.
- Asdrachas, Spyros, *Mechanisms of rural economy during Turkish occupation (15th-16th century)* (Yunanca), Atina 1978.
- _____, "Insular communities: Tax functions (I)" (Yunanca), *Ta Istorika*, 8, 1988, ss. 3-36.
- _____, "Communities' tax and restrictive functions during Turkish occupation", *Oikonomia kai Nootropies (Economy and Mentalities)* (Yunanca), Atina 1988, ss. 123-143.
- _____, (A. Ekaterini ile), "Christian and family names in an island's society: Patmos (11th-12th century)", *Oikonomia kai Nootropies (Economy and Mentalities)* (Yunanca), Atina 1988, ss. 211-233.
- Balta, Evangelia, "Le rôle de l'institution communautaire dans la repartition verticale de l'impôt: L'exemple de Santorin au XVIIIe siècle", *Problèmes et approches de l'histoire ottomane* içinde, İstanbul 1997, ISIS ss. 97-113.
- Bojanic-Lucac, Dusanka, "De la nature et de l'origine de l'ispenje", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 68, 1976, ss. 9-30.
- Dapper, Olfert, *Description exacte des isles de l'Archipel*, Amsterdam 1703.
- di Krienen, Pasch, *Breve descrizione dell'Archipelago*, Livorno 1773.
- Dimitropoulos, Dimitris, "Myconos in the 17th century: Land property relations and economic translations" (Yunanca), Atina 1997.
- Florentis, Chrysostomos, *Vravion of St. John Theologos Monastery of Patmos* (Yunanca), Atina 1980.
- Gibb, Hamilton & Bowen, Harold, *Islamic Society and the West, C. I, 2. kısım*. Oxford 1967, Oxford University Press.
- Hofmann, Georg, "Vescovadi cattolici della Grecia, C. III (Syros)", *Orientalia Christiana Analecta*, 112. Roma 1937.
- Karavas, Spyros, "Lesvos in 19th century: Demographic observations", S. G. T[axis] (ed.), *Concise history of Lesvos and its topography* içinde (Yunanca), yeniden baskı: Midilli 1996, ss. iii-xxv.
- Kasdagli, Aglaia, "Social identity of sex and everyday reality: The example of post-Byzantine Naxos", J. Yiannias (ed.), *The Byzantine tradition after the fall of Constantinople* içinde (Yunanca), Atina 1994, ss. 89-132.
- Kirkini-Koutoula, Anastasia, *The Ottoman administration in Greece: The Peloponnese case (1715-1821)* (Yunanca), Atina 1996.

- Komis, Kostas, *Population settlements in Mani, 15th-19th century* (Yunanca), Yanya 1995.
- _____, “Demographic features of Preveza (18th century)” (Yunanca), *Mnimon*, 19, 1997, ss. 143-160.
- _____, (ed.), *Ioannis Kapodistria’s archive* (Yunanca), C. 8, Kerkyra 1987.
- Koumariou, Ekaterini, “Introduction”, D. Filippidis, & G. Konstantas (ed.), *Neoteriki Geographia* (Yunanca) içinde, yeniden baskı: Atina 1988, ss. 9-79.
- Lazari, Sevasti, *Économies et sociétés des îles de la mer Egée pendant l’occupation ottomane: Le cas de Mykonos*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université de Paris 1989.
- Liata, Eftychia, *Serifos during Turkish occupation (17th-19th century)* (Yunanca), Atina 1987.
- Olympitou, Evdokia, *The organization of built-up areas in Patmos (16th-19th century)* (Yunanca), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atina Üniversitesi 1997.
- Panagiotopoulos, Vasilis, “Archive of St. John Theologian Monastery in Patmos (classification and pictures)” (Yunanca), *O. Eranistis*, 3, 1965, ss.145-156.
- _____, “Size and structure of the family in Peloponnese circa 1700” (Yunanca), *Ta Istorika*, 1, 1983, ss.5-18.
- _____, *Population and settlements of Peloponnese 13th-18th century* (Yunanca), (C. Agriantoni, çev.), yeniden baskı: Atina 1987.
- Piacenza, Francesco, *L’Egeo redivivo: o’ sia Chorographia dell’archipelago*. Modova 1688.
- Pitton de Tournefort, Joseph, *Relation d’un voyage fait au Levant par ordre du Roi*, C. 1, Amsterdam 1718.
- Polemis, Demetrios, “About taxations in Andros in 1721” (Yunanca), *Petalon*, 6, 1995, ss. 67-202.
- Ricaut, Paul, *The present state of the Greek and Armenian churches*, Londra 1679.
- Sandwich, John Montagu, *A voyage performed by the late Earle of Sandwich round the Mediterranean in the years 1738 and 1739, written by himself*, Londra 1799.
- Slot, Benjamin J., “Catholic churches in Kimolos and surrounding islands” (Yunanca), *Kimoliaka*, 5, 1975, ss. 51-293.
- _____, *Archipelagus Turbatus: Les Cyclades entre le colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, Belçika 1982.
- _____, “The register of taxpayers in the Castle of Melos in 1670” (Yunanca), *Miliaka*, 2, 1985, ss. 153-160.
- Spiliotopoulou, Maria, “In Santorin in the 17th and 18th centuries: Purchase and sale of real estates” (Yunanca), *Ta Istorika*, 17, 1992, ss. 243-274.
- Spon, Jacob, *Voyage d’Italie, de Dalmatie de Grèce, et du Levante fait aux années 1675-1676*, C. 1. Lahey 1724.
- Stoianovich, Traian, “Family and household in the western Balkans, 1500-1870”, *Between East and West*, C. 2 içinde, New York 1992, ss. 133-146.
- Todorova, Maria, *Balkan family structure and the European pattern: Demographic developments in Ottoman Bulgaria*, Washington, DC: American University Press, 1993.